J. D. Kruseman,

Beschrijving van Java.

:-

ex.2.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL R.I.
Tanggal : 2-8-2010
Nomor Induk : 12151 /PN.Museum Lo
BIB - ID :
ITEM - ID :
Asal : Museum Pusat

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

BK 1836

XXI 4874

Sprekers deel 2

# BESCHRIJVING

VAN

# TIMOR.

DOOR

J. D. K.

Het eiland Timor strekt zich uit van den 10 graad, 23 minuten tot den 8 graad, 40 minuten breedte; en van den 140 graad, 44 minuten tot den 143 graad, 26 minuten lengte, beoosten de Piek van Teneriffe, beslaande eene oppervlakte van 960 vierkante mijlen. In den jare 1613 toen de Hollanders de Portugezen van Solor verjaagd hadden, vestigde deze natie zich te Koepang, gelegen aan de baai van dien naam. Zij hadden zich aldaar naauwelijks nedergezet, of de wapenen der Nederlandsche Kompagnie verdreven hen ook van daar. Daarop namen zij bezit van Lisao, meer oostelijk aan de kus van het eiland gelegen, en bouwden aldaar een klein fort; doch na verloop van eenige



PERPUSTAKAAN NASIONAL RI

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

jaren verhuisden zij naar Dilli, nog oostelijker liggende, en zijn op die plaats tot op den huidigen dag gebleven.

Voor dat de Portugezen te Timor kwamen, had een zekere JAN D'HOMAIJ, Hollander van geboorte, zich van Solor verwijderd en zich nedergezet te Akoussi, in het noordelijk gedeelte van het eiland, aan de kust gelegen, onder de Portugesche vlag eene kleine sterkte opgeslagen, en met de bewoners van die plaats eenige naburige hoofden aan zijn gezag onderworpen. De afstammelingen van dien man zijn nog in het bezit van deze plaats, en worden de zwarte Portugezen genoemd; derzelver vlag is die van Portugal, maar zij beschouwen zich geheel onafhankelijk van den Gouverneur van Dilli, en worden door denzelven ongemoeid gelaten.

In den tijd van ruim twee eeuwen, dat Koepang in het bezit der Hollanders geweest is, hebben er vele schermutselingen en twisten tusschen dezelve en de Portugezen plaats gehad, waarmede de hooge regering, heeren bewindhebberen en de onderkoning van Goa zich meer dan eens hebben moeten bemoeijen. De laatste onlusten die tusschen de beide natien plaats gevonden hebben, zijn voorgevallen in het jaar 1818, over het bezit van Selarang of Attapoepo, waarbij het Nederlandsche Gouvernement deszelfs regten heeft doen gelden, en van de plaats meester is gebleven.

De bedoeling van de Oost-Indische Maatschappij bepaalde zich:

1. Tot eene monopolie in het Was, het Sandelhout en de Katjang, die Timor en de daaronder behoorende eilanden opleveren, en tot het verkrijgen van Slaven.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

2. Tot den uitsluitenden verkoop van Lijnwaden, IJzer en meer andere goederen.
3. Tot het Goud, om hetwelk te geven de Radjas verpligt waren de noodige menschen te leveren.

Ten dien einde heeft de Maatschappij met de verschillende Radjas overeenkomsten gesloten. Aan dezelve is dan eens ruimer en dan weder minder voldaan geworden, zoo dat de regering van Batavia dikwerf verpligt geweest is, door wapenen en andere dwangmiddelen de vorsten te noodzaken de contracten na te komen.

Door den invloed der Portugezen was eene dergelijke tusschenkomst noodzakelijk, om dat zij van tijd tot tijd handel dreven met vorsten welke met de Compagnie in verband stonden, hetwelk tot nadeel van die maatschappij strekte. In het jaar 1756 werd er een Kommissaris van wege de hooge regering naar Timor gezonden, die met alle met de Compagnie bevriende Radjas, zoo van dat eiland als van de omliggenden, de oude contracten wederom vernieuwde en daarbij eenige prijzen verhoogde.

De voordeelen, die Timor afwierp, werden na dien tijd hoe langer hoe minder, zoo dat men in 1795 in bedenking nam, van daar op te breken, nadat men in 1792 door eene opheffing van het monopolie reeds getracht had, meer inkomsten te zullen verkrijgen, door het heffen van in- en uitgaande-regten en het invoeren van pachten.

In het jaar 1799 werd wederom een Kommissaris naar Timor gezonden, welke verscheiden bezuinigingen daarstelde, en de pachten regelde. Voor het jaar 1800 bedroegen dezelve ƒ 11,312, hetwelk



PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

nagenoeg voldoende was om de uitgaven te bestrijden. Toen de oorlog in het jaar 1804 uitbrak, en daardoor de handel belemmerd werd, verminderden de pachten aanmerkelijk, en Timor kon zich naauwlijks meer bekostigen; zoo dat in het jaar 1810 de Maarschalk DAENDELS in bedenking nam, het eiland te doen verlaten. Alhoewel de kosten tot onderhoud en bezoldiging van de civiele Ambtenaren en het kleine garnizoen zeer gering waren, konden de inkomsten zulks niet goed maken, en de resident zag zich genoodzaakt het saldo der armenkas te ligten.

Gedurende het britsche tusschenbestuur is er ook jaarlijks eene aanmerkelijke te kort komst geweest, doch de Engelschen beschouwden de haven van Koepang van belang voor de Zuidzee visscherij en de te huis keerende schepen van Nieuw Holland, en konden zich daarom eene geldelijke opoffering getroosten.

In het begin van 1817 is het Nederlandsch Gouvernement wederom in het bezit gesteld van Timor en onderhoorige eilanden. Tot met het einde van 1819 zijn de inkomsten voldoende geweest om de uitgaven te bestrijden, maar van toen af is er jaarlijks een te kort geweest dat meer en meer is toegenomen door de verpligting, waarin de Resident in 1822 geweest is, om eene expeditie te ondernemen tegen Don LOUIS, Radja van Amanoebang, die in de nabijheid van Koepang, de onderdanen van andere Radjas vijandiglijk aangevallen had, en welke Radjas hij verpligt was bij te staan, dewijl hij anders gevaar liep, wanneer die van Amanoebang te magtig mogt worden, in denzelven eenen gevaarlijken vijand te zullen vinden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Uit een naauwkeurig onderzoek naar den staat des handels, de produkten van den grond, en die welke door de natuur worden voortgebragt, is mij gebleken dat met eenige veranderingen in het stelsel van de in- en uitgaande regten en het invoeren van sommige billijke belastingen, de inkomsten de uitgaven zullen kunnen goedmaken, en de handel en welvaart bovendien zullen toenemen.

De kennis die ik heb verkregen van de bevolking in het gedeelte van Timor aan het Nederlandsch Bestuur onderworpen, derzelver nijverheid, landbouw, maatschappelijke inrigtingen en beschaving, geeft mij weinig hoop dat van hetzelve groote inkomsten te wachten zijn; vooreerst ten minste niet; ten ware het Gouvernement mogt kunnen besluiten de goud- en kopermijnen te doen openen, waartoe met eenige geschikte maatregelen de mogelijkheid bestaat; doch daar het eerstgemeld metaal op zoo vele andere gedeelten van Nederlandsch-Indie gevonden wordt, waar de mijnen reeds bewerkt worden, en van dezelve uit gebrek aan volk en kundige mijnwerkers, steeds op lange na zoo veel voordeel niet getrokken wordt als wel zoude kunnen plaats hebben, vrees ik dat die van Timor nog in de eerste jaren niet geopend zullen worden.

Om door middel van den landbouw het eiland Timor meer dienstbaar te maken aan den handel en de publieke schatkist, daartoe bestaat de mogelijkheid, indien de hooge regering mogt kunnen besluiten, door eene vermeerdering van militaire magt en het aanleggen van eenige sterkten, het gezag meer binnenlands te vestigen, voorts door kolonisatien de bevolking te beschaven en tot het bouwen van

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

geregelde dorpen en velden op te leiden. Zonder zoodanig besluit, met klem ten uitvoer gebragt, zullen er jaren en geslachten voorbij gaan, alvorens de Timorezen zich geheel hebben aangesloten en vereenigd met de kleine maatschappijen, uit Burgers, Rottenezen, Solorezen en andere bewoners van de omliggende eilanden zamengesteld, die zich in de laatste jaren hier en daar in de nabijheid van Koepang gevormd hebben. Deze kleine Kolonien breiden zich hoe langer hoe meer uit, en nemen toe in beschaving, waartoe de scholen die in dezelve zijn opgerigt, en de vorderingen van de Christelijke godsdienst, door den ijver van den Zendeling LE BRUN, ondersteund door den Resident van Timor-Koepang, veel bijdragen; sedert de laatste jaren hebben zich verscheiden Timorezen daarbij gevoegd, doch zulks is geen genoegzaam getal om op de algemeene beschaving der bevolking eenen belangrijken invloed te kunnen uitoefenen.

De handel van Timor kan in drie afdeelingen verdeeld worden, als de binnenlandsche, de buitenlandsche, en die met de schepen welke de haven van Koepang aandoen; in het bijzonder met de Zuidzee-visschers.

De binnenlandsche handel bevat tevens die langs de kusten, op de onder Timor behoorende eilanden Rotti, Savo en Solor.

Dezelve wordt gedreven van Koepang door de Chinezen en eenige burgers, en bestaat in eene ruiling van Javasche en Celebische lijnwaden, Chineesch aardewerk, ijzeren pannen en gereedschappen, koralen en snuisterijen, tegen Was, Sandelhout, Djagong, Saijet, Goud, Sambi-touw, Vee en Houtwerken.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Naar plaatsen meer binnenlands gelegen begeeft zich een Chinees, vergezeld van een paar koelies of dragers. Met zijne koopwaren op pakpaarden geladen, voorzien van eenen pas van den Resident, en door het geven van een klein geschenk aan den Radja, in wiens distrikt hij zich ophoudt, is hij overal veilig, uitgenomen in het gebied van den Radja van Amenoebang, waarmede wij in oorlog zijn.

Voor den handel langs de kust en de eilanden, zijn te Koepang een dertigtal praauwen van een tot zes lasten, bemand met slaven en Solorezen. In de kenteringen van de Moessons worden dezelve doorgaans op reis gezonden en keeren binnen ééne maand of zes weken terug. De handel geschiedt meestal met de hoofden, aan welke dikwerf goederen op rekening worden gegeven, voor produkten over zes maanden te leveren. Het Was kost den handelaren niet meer dan *f* 30. — à *f* 40. — en het Sandelhout *f* 10. — à *f* 11. — de pikol van 125 ℔. De praauwen bezoeken alle de bewoonde plaatsen langs de kust, doch gaan niet beoosten Dilli omdat zulks door de Portugezen niet wordt toegestaan; op Dilli mogen dezelve echter komen, en aldaar handel drijven tegen betaling van 5 pC. in- en uitgaande regten.

De buitenlandsche handel is die met Java, Makassar, Amboina, en sedert twee jaren met Isle de France, welke laatste gedreven wordt door een' Fransch koopman, die zich te Koepang heeft nedergezet.

Van Java worden aangebragt de hiervoren reeds vermelde goederen, benevens andere artikelen ten behoeve van de afstammelingen van Europeanen en

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

de Chinezen, te zamen voor eene waarde van *f* 60,000 's jaars. Zulks geschiedt met ééne kleine brik, vier schoeners en één paduakan, allen op Koepang te huis behoorende en te zamen honderd lasten metende.

Van Makassar en Bima komen jaarlijks een à twee paduakans en kleinere vaartuigen, die meestal Celebisch lijnwaad en Chinesche goederen invoeren, voor acht à negen duizend guldens.

De vaartuigen, welke van Amboina komen, brengen zelden iets anders dan comptant geld, waarvoor dezelve buffels en varkens terug voeren. Tot hetzelfde einde varen de Koepangsche vaartuigen somwijlen ook naar de Molukschе eilanden.

Van Isle de France zijn tot nog toe geene schepen aangekomen.

De uitvoer van Timor bedraagt *f* 100 à *f* 110,000. Verleden jaar heeft dezelve bestaan in de volgende voortbrengselen, als:

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 1014 Pikols | Was | à | *f* 74⅘ | *f* 75,865 : 27. |
| 16 — | Waskaarsen | - | 88 | - 1,408 : — |
| 1886½ — | Sandelhout | - | 15 : 20. | - 29,488 : 25. |
| 161 — | Paarden | - | 24 | - 3,864 : — |
| | | | Te zamen | *f* 110,626 : 22. |

| | |
|---|---|
| Daarvan is uitgevoerd naar Java voor | *f* 99,396 : 15. |
| Naar Dilli voor Macao (aan Sandelhout) | - 5,097 : 21. |
| —— Makassar . . . . . | - 4,692 : 16. |
| —— Mauritius . . . . . | - 1,440 : — |

De uitvoer naar Mauritius heeft bestaan in Paarden en Buffels; doch de grootste hoeveelheid der eerstgemelde dieren zijn op het eiland Rotti ingekocht geworden, omdat dezelve aldaar veel grooter en zwaarder zijn.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De eerste paarden van dat eilandzijn op Isle de France verkocht voor twee-honderd-twintig spaansche matten; doch sedert is de gewone prijs honderd-vijftig à honderd-tachtig spaansche matten geworden. Voor de karbouwen wordt door elkanderen tachtig spaansche matten betaald. De winst die deze handel geeft is zeer aanzienlijk, als men in aanmerking neemt dat een buffel of karbouw op Koepang slechts vijf à zes spaansche matten, en een Rottineesch paard elf spaansche matten kost.

De handel met de schepen, die Koepang aandoen om water en levensmiddelen in te nemen, geeft bestaan aan de Ingezetenen, en stelt hen in de gelegenheid vele behoeften magtig te worden, die zij anders geene middelen zouden hebben te verkrijgen. — Vijf- en- twintig à dertig schepen komen jaarlijks in de Oostmoesson in de baai van Koepang ten anker, meest Zuidzee-visschers en Nieuw-Holland-vaarders. Tot goedmaking hunner onkosten verkoopen de gezagvoerders der schepen, hoeden, koussen, lakens, lijnwaad, bijlen, messen en provisien. Indien te Koepang geen ankeragiegeld betaald moest worden, zouden aldaar nog meer schepen komen, om dat die haven zoo veel gemakkelijker is aan te doen, dan die van Dilli en de baai van Batoegadé, waar wel geen ankeragiegeld gehe-ven wordt, doch waar de levensmiddelen daarentegen veel duurder en moeijelijker te verkrijgen zijn.

Aan den handel van Koepang wordt veel nadeel toegebragt door de zoogenaamde smokkelaars, van de kust van Celebes, die, zonder betaling van inkomende regten, met de bewoners van de Timorsche

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

kust handel drijven, en bijna zoo veel Was wegvoeren als naar Koepang gebragt wordt.

Het algemeen bestuur van het Nederlandsche gedeelte van Timor en onderhoorige eilanden, is in handen van eenen Resident; en te Naijloi, Soetrana, Attapoepa, Manbara, Baubau, Amarassi en voorts op de eilanden Samauw en Solor, zijn Posthouders geplaatst.

Een van de voornaamste ambtspligten van den Resident is het onderhouden van eene goede verstandhouding met de verschillende Inlandsche hoofden, daar de geringe militaire magt en de onvoordeelige ligging van het fort Concordia niet voldoende zijn, door middelen van geweld het gezag staande te houden. Sedert den oorlog met Amenoebang zijn er op Koepang twee duizend man van Rotti, Solor en Savo tot dekking van het Nederlandsch etablissement geplaatst.

Al dit volk staat ter beschikking van den Resident, en heeft denzelven reeds twee malen vergezeld op eene expeditie tegen de Amenoebangers. Deze eilanders zijn even als de Timorezen goede schutters; de meesten bezitten geweren, en die dezelve ontberen worden in tijd van nood daarvan voorzien. Zij vinden hun onderhoud door de Djagongteelt en de visscherij.

De bevolking, onmiddelijk aan het gezag van den Resident onderworpen, bestaat uit de zoo even genoemde eilanders, voorts uit achthonderd huisgezinnen burgers, mardikers en papangers, vrijgegevene slaven, alsmede twee-honderd huisgezinnen Chinezen, en twaalf honderd slaven.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De meesten dezer menschen wonen te Koepang, doch een groot gedeelte maakt kleine kolonien uit, aangelegd rondom de baai. De voornaamste is te Baubau, zes uren gaans van Koepang. Dezelve is opgerigt aan het begin van eene uitgestrekte, als het ware onoverzienbare vlakte, bevattende den toegang tot het geheele land; want dezelve grenst aan hooge bergen, die men slechts op weinige plaatsen overtrekken kan.

Aldaar wordt bijna al de padi gewonnen die de ingezetenen van Koepang verbruiken, en er weiden honderden buffels, schapen en geiten. Te Baubau is eene kleine benting of redoute, voorzien van twee stukjes, waarover een officier der burgerij het bevel voert, en die tevens opziener der Kolonie is, waartoe ook nog behooren zes honderd Rottinezen met hunnen Koning, eenige jaren geleden van het eiland Rotti verbannen, om dat zij zich tegen de vestiging van het Nederlandsch gezag hadden verzet, en men hen met geweld tot onderwerping had moeten brengen.

Twee jaren geleden is er eene school opgerigt, waarin thans zeven- en- veertig kinderen in het lezen, schrijven en de beginselen van de Christelijke godsdienst worden onderwezen.

De overige kolonien zijn minder groot, doch nemen hoe langer hoe meer toe; ook zijn in de meesten derzelve scholen.

De ingezetenen, zoo van Koepang als van de kolonien, vinden voornamelijk hun bestaan door den landbouw; de laatstgemelden planten rijst in de vlakte van Baubau. Die van mindere klasse doen zulks zelven, doch de burgers gebruiken daartoe

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

hunne slaven, of huren arbeiders tegen betaling van 22 duiten per dag. De oogst is gewoonlijk dertig voor één, en de velden ondergaan geene andere bereiding dan het trappen van een aantal karbouwen, die wanneer de tijd van planten daar is, in dezelve gejaagd worden. De Djagong welke een groot gedeelte van het voedsel uitmaakt, wordt overal geplant. De kleine handel met schepen geeft mede bestaan aan vele menschen en voornamelijk aan de eigenaars van vee, waarvan sommige gegoede burgers groote kudden onder het opzigt van eenen mandoor (opzigter) te Baubau hebben.

Het maken van waskaarsen en het doen verkoopen van eetwaren en bloemen, geeft ook aan vele huisgezinnen een matig onderhoud; de meeste inwoners van Koëpang leven echter zeer armoedig, voornamelijk de zoogenaamde Europeanen; zij maken geen gebruik van de middelen die de natuur hun aan de hand geeft, om een ruimer bestaan te vinden: waartoe hoogmoed en luiheid veel bijdragen.

De Chinezen zijn allen welvarende en eenigen zelfs zeer bemiddeld; deze natie is hier, gelijk op alle plaatsen waar zij zich bevindt, vlijtig, en weet van de middelen, die de handel aanbiedt om geld te winnen, goed gebruik te maken. Zonder de Chinezen zoude er weinig handel op Koepang zijn. De vaartuigen die op Koepang te huis behooren, worden door de Chinezen gebouwd met behulp van Solorezen en slaven; het daarvoor benoodigde hout kunnen zij tegen geringe prijzen van de Timorezen bekomen.

Koepang wordt verdedigd door een fort, gelegen aan de helling van eenen rotsachtigen heuvel, en aan de monding van de rivier; door de steilte van de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

rots kan hetzelve van de zeezijde niet gemakkelijk genomen worden, doch van de landzijde kan hetzelve weinig wederstand bieden. Dit fort is voorzien van achttien stukken en heeft eene bezetting van 36 man Amboinezen, gekommandeerd wordende door eenen sergeant. Behalven dit garnizoen zijn er te Attapoepa nog vier man, zoodat de geheele militaire magt van Timor slechts 40 man bedraagt. Er bestaat ook een korps burgerij en een kompagnie mardikers en papangers, te zamen 500 mannen, behoorlijk geoefend, gewapend en onder de noodige officieren.

Te Koepang is eene wees- en armen-kas, onder het bestuur van den kerkenraad, waaruit eenige wezen en behoeftige menschen onderhouden worden. Dezelve had onder ult. December 1823 een saldo van ongeveer *f* 7000, hetwelk vrij veel is voor eene zoo geringe gemeente.

Het schoolwezen heeft sedert de komst van den Zendeling LE BRUN groote vorderingen gemaakt. Toen hij in 1819 te Koepang kwam, bestond er slechts eene school waarin aan acht kinderen het lezen en psalmen zingen geleerd werd; thans is er eene welingerigte Maleische school, waarin drie- en- negentig kinderen, voor niet, in het lezen, schrijven en de beginselen van de Christelijke godsdienst onderwezen worden. De heer LE BRUN houdt ook eene Hollandsche school; acht- en- twintig kinderen van beide seksen krijgen aldaar tegenwoordig onderwijs in de Nederduitsche taal, het schrijven en rekenen. Bij gelegenheid dat ik deze school bezocht, verhaalde de heer LE BRUN mij, dat hij veel moeite had gehad, om de ouders te overreden, om hem toe te staan, de meisjes te leeren schrijven, om dat zij zulks voor haar

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

zedelijk gedrag eene schadelijke wetenschap vermeenden te zijn.

Behalve de voormelde twee scholen, zijn er nog drie in de kolonien, ingerigt als de Maleische school op Koepang, en nog vijf zoodanige scholen op het eiland Rotti, in welke gezamelijk thans omtrent 700 kinderen onderwijs ontvangen. De kosten worden goedgemaakt uit een schoolfonds, waartoe alle de christen ingezetenen van Timor en Rotti bijdragen. Hetzelve wordt gevonden door jaarlijksche vrijwillige giften en bepaalde sommen, waarvoor sommigen ingeteekend hebben. De ontvangst is doorgaans 7 à 800 guldens 's jaars en de uitgaven zijn veel minder.

Voor het bijbelgenootschap is te Timor in het verleden jaar (1823) in eens ingezameld ruim *f* 500, en voor jaarlijksche bijdragen ingeteekend voor *f* 281.

Te Koepang bestond weleer een fraai kerkgebouw, doch in 1795 is hetzelve door eene aardbeving geheel ingestort. Op uitnoodiging van den Zendeling LE BRUN, is onder de christenen in het jaar 1822 eene inteekening geopend, om hetzelve wederom op te bouwen. Dezelve heeft *f* 3000 beloopen, en de gemeente is voorts onderling overeengekomen de noodige werklieden en slaven te zullen leveren. Het hout hebben de christen regenten aangenomen zonder betaling te bezorgen.

De godsdienstige bijeenkomst wordt thans des Zondags in een pakhuis binnen het fort gehouden. Een klein gedeelte van de gemeente, Hollandsch verstaande, wordt er tweemaal in de Maleische taal, tegen eenmaal in de Hollandsche taal gepredikt.

Tot dus verre heb ik alleen van de bewoners van Timor gesproken, welke onder de jurisdictie zijn

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

van den Resident; ik zal nu het een en ander van de Timorezen zelven zeggen.

Het eiland Timor wordt door twee natien bewoond, de eene Timorezen en de andere Belonezen genaamd; de eerstgenoemden bezitten het westelijke, en de laatsten het oostelijke gedeelte. Van den oorsprong dezer beide volken is weinig bekend. Volgens hunne overleveringen, zouden de Timorezen van Ceram herkomstig zijn, en de Belonezen van Gilolo en de daaromtrent gelegen eilanden. De Timorezen hebben zich het eerst nedergezet aan het oostelijk gedeelte van het eiland, en zijn van daar door het volk, dat tegenwoordig Belonezen genoemd wordt, verjaagd geworden. Zij hadden in den beginne één hoofd, waarvan de zoogenaamde kleine Keizer afkomstig is, doch allengs hebben zich de mindere hoofden van denzelven los gemaakt, en zijn onafhankelijke Radjas geworden. Zulks gebeurt nog tegenwoordig, en is oorzaak dat op Timor een zoo groot getal kleine Radjas zijn.

De Timorsche Radjas zijn allen onderworpen aan het Nederlandsche gezag; de Belonezen daarentegen aan dat van de Portugezen, met uitzondering van den Radja van Manbara, die zich verscheiden jaren geleden, daaraan heeft ontrokken, en thans ons Gouvernement is toegedaan.

De grootvorst WAYWIKO-WAHALLI, van het Belosche rijk, zijnde het oostelijke gedeelte van de zuidkust, stond in vorige dagen ook onder de Compagnie, doch meer nabij de Portugezen zijnde, heeft hij zich met dezelve vereenigd.

In het jaar 1756 erkende de Maatschappij de volgende Regenten, als:

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

| | | |
|---|---|---|
| De Radja van Koepang welks bevolking geschat werd op . . . . . | 3,000 | zielen. |
| De Radja van Tabeno . . . | 4,000 | » |
| » » » Amabaïj . . . | 12,000 | » |
| » » » Sonabaïj . . | 20,000 | » |
| » » » Amfoang . . | 12,000 | » |
| » » » Amarassaïj . . | 8,000 | » |
| » » » Amenoebang . | 12,000 | » |
| Makende te zamen, Timorezen . | 71,000 | zielen. |
| De Belosche Radja van Manbara | 9,000 | » |
| In het geheel eene bevolking van | 80,000 | zielen. |

De vijf eerstgemelde houden derzelver verblijf nabij Koepang. Die van Amabaij en Amfoang zijn Christenen, maar de overigen Alfoeren.

De Radjas hebben een willekeurig gezag over derzelver onderdanen, zij worden in het bestuur bijgestaan door een of meer rijksbestierders, Fetters genaamd, 1) naarmate van de hoegrootheid der bevolking en de uitgestrektheid van het gebied.

Sommige Fetters wonen op een grooten afstand van hunne vorsten, en dikwerf weigeren zij de bevelen van hunne meesters te gehoorzamen. Indien de Resident daar niet tusschen beide komt, beschouwen deze Fetters zich als onafhankelijke regenten, zoodra zij van derzelver Radja een bevel ontvangen, waaraan zij niet kunnen of willen voldoen.

Onder de Fetters zijn Tomokkons 2), welken van tien tot vijftig huisgezinnen onder hun opzigt hebben; zij zijn belast met het inzamelen der belastin-

---

1) Van *Factor*.
2) Op Java *Tommonggon*.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

gen en het leveren van arbeiders ten behoeve van den Radja of van den Fetter, en voorts is aan denzelven opgedragen het dagelijksch en huishoudelijk bestuur.

Deze rangen zijn erfelijk van vader op zoon, en bij ontstentenis van een' zoon, op den broeder van den overledene. De Radja's en Fetters moeten door den Resident bevestigd worden, doch de Tomokkons niet.

Het regt wordt uitgeoefend door den Radja zelven of den Fetter, zonder eenige raadslieden, of gehouden te zijn het gevoelen van de mindere hoofden in te winnen.

Bloed wordt met bloed gestraft, en andere misdaden door boeten, opsluiting en rottingslagen, zonder tusschenkomst van den Resident. Wanneer er echter eene zware misdaad begaan is, in de nabijheid van Koepang, wordt de schuldige aan denzelven ter straffing gezonden.

De inkomsten van de Radja's en van de Fetters bestaan hoofdzakelijk in eene belasting, Poni genaamd, waartoe, met uitzondering van de Tomokkons en de Meos (voorvechters), de geheele bevolking moet bijdragen. Deze belasting wordt geschat op een vierde van de rijst en de djagong; de Tomokkons zamelen dezelve in, en brengen het graan bij den Fetter, die zulks den vorst toezendt, naarmate hij hetzelve noodig heeft.

De velden van de hoofden worden door hunne kinderen en bloedverwanten bebouwd, bijgestaan door de bevolking, wanneer zulks vereischt wordt.

De Radja heeft tevens inkomsten van het sandelhout; de boomen worden als zijn eigendom be-



PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

schouwd, en niemand is het, op straffe des doods, geoorloofd, zonder bevel van den Radja of den Fetter, eenig hout te kappen. Wanneer er sandelhout gekapt wordt, geschiedt er eene geregelde verdeeling; vijf tiende gedeelten voor den Radja, twee tienden voor den Fetter, een tiende voor den Tomokkon, en twee tienden behoudt de kapper van hetzelve. Vóór dat zoo vele Fetters zich van derzelver Radjas afgezonderd hadden, waren de inkomsten dezer Radjas nog al aanzienlijk, doch thans zijn dezelve zeer gering, voornamelijk van de genen die derzelver verblijf niet in hun land houden. De Tomokkons hebben geene andere voordeelen dan de beschikking over eenige menschen tot het bearbeiden van hunne velden.

De landbouw vereischt geene wijdloopige beschrijving. De voornaamste tak daarvan is djagong, en degenen die in de nabijheid wonen van land, dat gemakkelijk onder water kan gezet worden, planten rijst. — Zij bebouwen de velden niet geregeld, ook heeft elke woning eene omheining, binnen welke elk huisgezin deszelfs djagong-tuin heeft; de ploeg is er onbekend; bijlen, patjols, en houtspaden zijn de eenige gereedschappen voor den landbouw. Kapas, tabak, sirie, pompoenen en groenten, worden aangekweekt door een ieder zoo veel als hij noodig heeft.

De voornaamste tak van nijverheid der Timorezen, en waarvoor zij zich buitenlandsche voortbrengselen verschaffen, is het zamelen van was en sandelhout.

De bijen, die het was vormen, worden Fanny genaamd; dezelve zijn kleiner dan de Europische doch hebben dezelfde gedaante en kleur. De boomen

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

waarop zij hare graat maken zijn allen zeer hoog en vruchtdragend, als de nittas, beeuw, noeno en de kebassa. De bijen blijven niet altoos op dezelfde plaats; wanneer de graat voltooid is, en de jongen uitgebroeid zijn, verlaten zij dezelve en vliegen naar elders — de verhuistijd is in September en October, en vroeger dan Mei en Junij komen zij niet terug. Aan een en denzelfden boom worden dikwerf verscheiden graten gevonden; elke graat geeft een half tot één pond was, en een boom somtijds een halve pikol. De boomen, waarop de bijen hun was maken, hebben allen eigenaars, uitgenomen die welke in groote bosschen zijn, behooren aan den genen die daaraan het eerste teeken geeft, en blijven het eigendom van hem en zijne erfgenamen.

Daar de Timorezen met hunne woningeu opbreken wanneer de daarom heen liggende grond is uitgeput, zoo gebeurt het dat sommige menschen een en twee dagreizen van derzelver wasboomen verwijderd wonen. Het regt van eigendom op deze boomen verkoopen zij nu en dan aan elkanderen. — De wijze van inzameling en de verdere bereiding van het was is als volgt. Zoodra de eigenaar van eenige boomen veronderstelt dat de bijen verhuisd zijn, overtuigt hij zich daarvan met een rookend stuk hout in de hand, om zich tegen het steken te beveiligen, indien er nog van deze insekten in de graat mogten zijn. De graat wordt vervolgens los gemaakt en de honig door de menschen en varkens gegeten. Zij koken de graat dadelijk in water en gieten het was daarna door eenen zeef, van goemoetie-touw gevlochten, in bekkens met koud water gevuld; zij verkneeden hetzelve vervolgens tot bollen van een en een vierde



PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

pond zwaarte, en ruilen het vervolgens aan de Chinezen tegen andere goederen.

Op Koepang versmelten de Chinezen deze bollen tot groote koeken en zuiveren het was daarbij zeer zorgvuldig, waaraan moet worden toegeschreven dat het Timorsche was zoo veel duurder is en beter geacht wordt, dan dat van andere eilanden in den Oosterschen archipel gelegen.

De sandelhout-boomen worden omgehouwen, geschild en vervolgens in stukken gekapt van drie voeten lengte. De dikste stukken maken de eerste soort uit, en worden meestal voor de Chinesche markt bestemd: daarvan worden doozen, waijers en andere voorwerpen gemaakt.

Het graven naar goud en koper kan niet als een belangrijke tak van nijverheid beschouwd worden; in de eerste plaats om dat deze metalen niet overal gevonden worden, en ten tweede om dat zulks met vele plegtigheden gepaard gaat, daar de Timorezen gelooven dat zulks den God der voortbrengselen van de aarde vertoornt.

Dertig uren gaans van Koepang, over verscheiden moeijelijke paden en bergen trekkende, komt men aan een' hoogen berg genoemd Goenong-kakoe. Dezelve behoort tot het land van den Radja van Sonobaij, en is binnen het distrikt van eenen zich onafhankelijk beschouwenden Fetter met name TEKAY.

Aan de noordzijde van den berg ontspringt eene rivier, welke na eenen loop door eene uitgestrektheid lands van dertig uren gaans, binnen het gebied van den Radja van Amfoang, aan de noordkust van het eiland, in zee valt; dezelve is echter nergens bevaarbaar, zelfs niet aan de monding. In de maand

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Junij, wanneer deze rivier bijna droog is, begeeft zich de voornoemde Fetter met twee à drie honderd menschen, naar eene bestemde plaats om het goud te zoeken. In vorige dagen mogt zulks niet geschieden dan met toestemming van den Radja van Sonobay, en daartoe zelden meer dan tien of veertien dagen besteed worden. Wie buiten een zoodanig verlof het wagen durfde goud te zoeken, moest zulks, wanneer hij ontdekt werd, met den dood betalen.

Zoodra men ter bedoelde plaatse is gekomen, worden er een karbouw, een paar varkens en eenige geiten geslagt, en onder de aanroeping van Patoehan (Heer der aarde) de grond met bloed besprengt; hij wordt verzocht niet vertoornd te willen zijn over de voorgenomen onderneming, maar dezelve in tegendeel te zegenen. De offerande geschied zijnde, gaat men aan het graven, de aarde wordt in houten bakken geworpen en met water omgeroerd, waardoor het goud zich afzondert en op den bodem blijft liggen. Als de daartoe bepaalde dagen met graven zijn doorgebragt, worden eenige penneschachten met het gevonden metaal gevuld; eertijds bekwam de Radja en de Fetter daarvan elk een vierde gedeelte, en het overige verdeelden de gravers onder zich. Sedert den oorlog met den Radja van Amenoebang is er weinig goud gegraven, daar zijn gebied, zoo als gezegd, aan dat van TEKAIJ grenst, welks bewoners insgelijks in vijandschap met de Amenoebangers zijn.

Het goudgraven voor de Compagnie heeft aan die maatschappij nimmer veel voordeel aangebragt; alleen zijn sommige opperhoofden van Timor er be-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

middelde menschen door geworden. De laatste graving is ruim veertig jaren geleden geschied, en heeft nog al wat opgebragt. Sedert heeft men eene mijn geopend, doch dezelve niet goed aangelegd zijnde, hebben meer dan twee honderd menschen het leven daarin verloren.

Het koper wordt gevonden in de Soengi Logang, eene rivier, anderhalve dagreize langs moeijelijke en ongebaande wegen, beoosten die, waarin het goud gezocht wordt, gelegen, en mede in zee vallende, in het rijk van den Radja van Amfoang.

Dit metaal ligt op het bed van de rivier, welke tusschen de vijftien en twintig roeden breed is, in kleine stukjes, waarvan sommigen drie duimen lang zijn. Als er gedurende de westmoesson zware regens gevallen zijn, kan men in de maanden Mei en Junij dikwerf veel koper verzamelen. In de nabijheid van de rivier, waarin het metaal gevonden wordt, wonen weinig menschen, en sedert de onlusten met Amenoebang, begeven zich geene inwoners van andere streken derwaarts.

De Timorezen smeden zelven hunne wapenen, doch laten zulks ook door Chinezen te Koepang doen; de gouden platen, die zij voor de borst dragen slaan zij ook zelven; doch het fijnere goudwerk maken de Chinezen, en de inwoners van het nabij Timor gelegen eiland Daun, vlechten ook touw van den bast van den Kassambie-boom, maken fijne matjes en snijden fraai bewerkte kokers.

De jagt is hunne grootste uitspanning; de voorwerpen daarvan zijn herte-beesten, wilde paarden, varkens, wilde karbouwen. De wilde karbouwen worden van de tammen onderscheiden aan de ooren,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

de laatsten hebben dezelve kort, en de verwilderde of in het wild geteelde lang.

Het katoen wordt door de vrouwen van de pit gezuiverd door middel van twee kleine cilinders, even als op Java; het katoen groeit aan hooge opstaande boomen, en is ook een heestergewas. Beide soorten zijn echter niet van eene zeer goede kwaliteit, ook zijn de vezelen kort, en kunnen daarvan gevolgelijk geene fijne draden gesponnen worden. De vrouwen behandelen het weefgetouw; de draden van de schering zijn dikker dan die van den inslag; het grove lijnwaad wordt zeer vast geweven, en het fijnere daarentegen los; fraaije kleuren kunnen zij aan het lijnwaad echter niet geven; het rood in het bijzonder is zeer vaal. Van de visscherij maken de Timorezen geen werk, dan op sommige plaatsen aan strand, alwaar zij den hengel bezigen; het is opmerkingswaardig dat deze eilanders zich daarmede niet afgeven, ja zelfs eenen zoodanigen afschrik van de zee hebben, dat zij geen kano bezitten om langs het strand te varen.

Dit volk leeft zeer onafhankelijk, en woont nergens in geregelde negorijen dan in de nabijheid van eenen Radja of Fetter. Ieder slaat eene hut op waar hij den grond voor de djagang-teelt geschikt vind en neemt daartoe het stuk lands dat hem aanstaat. Eene omheining van palen of doornen verzekert hem het bezit daarvan; en zoo lang hij daarvan gebruik maakt, wordt hetzelve hem door niemand betwist.

De woningen bestaan in een op vier stijlen rustend dak, hetwelk tot aan den grond reikt; deuren of vensters vindt men er niet, en men moet er

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

binnen kruipen; in dezelve wordt gekookt en alle verdere huisselijke bezigheden verrigt.

Deze hutten zijn omgeven van eenen pagger of heining van ongeveer honderd en vijftig voeten omtrek; binnen dezelve planten zij de Djagong en andere groenten; de karbouwen en paarden worden 's nachts aan de heining vast gemaakt en de varkens wonen met het huisgezin onder een dak.

De Radjas en Fetters hebben nogtans betere huizen; sommigen zelfs zijn op de Europische wijze gebouwd, en voorzien van stoelen, tafels en andere meubelen. De meesten staan op den top van eenen heuvel en worden verdedigd door eenen dubbelden steenen wal. Dezelve hebben het aanzien van forten en er zijn van die versterkte woningen die niet gemakkelijk te overmeesteren zijn: hetwlk door de mislukte expeditien van den Resident tegen den Radja van Ameuoebang is bewezen.

De Timorezen leven hoofdzakelijk van djagong en groenten; hun dierlijk voedsel is paarden, varkensvleesch en kippen; aan het eerstgemelde geven zij de voorkeur; sagoweer, palmwijn, arak en jenever, als zij die bekomen kunnen, zijn bij hen zeer gezocht, en de hoofden gaan zich daaraan dikwijls te buiten.

De kleeding der mannen bestaat in eene witte sarong van onderen en van boven met eene roode streep. Zij dragen die om den middel en bevestigen dezelve met eenen gordel van dezelfde stof, het hoofd laten zij ongedekt en de wijd uitgekamde haren, worden met eene breede kam voor op het hoofd vastgestoken. De vrouwen kleeden zich met eene

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

lange roodgebloemde sarong, welke tot onder de armen reikt.

De Timorezen gelooven aan eenen God, Schepper aller dingen, wiens verblijfplaats zij in de zon veronderstellen. Wanneer zij hem aanbidden, keeren zij zich naar dat hemellicht en roepen Oessi nenno! Oessi beteekend Opperheer en nenno, de zon. Zij veronderstellen dat er onder de aarde nog een wezen bestaat, dat de menschen, dieren en alle de voortbrengselen der natuur regeert: dit wezen noemen zij Patoehan (Aard-heer).

Zij hebben ook een God, dien zij Pamalie of Pemalu noemen, die op de handelingen der menschen invloed heeft en in derzelver behoeften kan voorzien; aan hem hebben zij een' tempel gesticht. Een zoodanig gebouw is hooger en grooter dan de gewone huizen; in hetzelve brandt altijd vuur, hetwelk door eene oude vrouw gestadig wordt aangehouden. Ik zag in een dezer tempels eene vrouw, die geheel blind was en bijna niet meer gaan kon; een verdroogd en gerimpeld vel overdekte haar gebeente, en de weinige haren die zij nog op het hoofd had waren zilverwit; de Radja die mij vergezelde zeide mij, dat niemand den ouderdom van deze vrouw kende. Zij werd geleid door een jong meisje, dat haar moet voeden en het vuur aanhouden: dit oude mensch komt nimmer buiten den tempel. Het vuur brandde voor den oostelijksten der vier stijlen waarop het dak rust; aan denzelven hing een sabel, eenige stukjes vleesch, zakjes djagong en verdroogde bladeren.

De Timorezen hebben in het Pamalie-huis, zoo als zij den tempel noemen, zakken hangen met allerlei geneesmiddelen, om den zegen daarover te ver-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

werven. Bij het ophangen van den zak offeren zij eenige stukjes vleesch, djagong of rijst, en ontsteken eenen fakkel. Wanneer zij ziek zijn, ten oorlog gaan of verre reizen zullen ondernemen, wordt de zak weg gehaald, om van de medicijnen gebruik te kunnen maken. Behalve de priesters hebben zij ook priesteressen, die veel invloed op de bevolking uitoefenen. Het offeren aan den Oessi-nenno en den Patoehan geschiedt door het slagten van vee, waarvan zij het bloed op de aarde sprengen en het vleesch eten. Zij gelooven aan booze geesten, die de menschen kwellen en hun verblijf houden in boomen, afgelegen streken en op klippen; zij trachten dezelve te bevredigen door op zoodanige plaatsen vleesch, rijst en djagong neder te zetten. Aan de onzigtbare tegenwoordigheid van afgestorven ouders, bloedverwanten of vrienden hechten zij mede geloof, en hebben eenige verwarde denkbeelden van eeuwig leven en vergelding.

De Timorezen huwen slechts ééne vrouw, doch hunne Radjas en Fetters hebben er verscheidene; de dochters van hunnen stand moeten zij trouwen, doch de anderen zijn als het ware slechts bijwijven. Aan de ouders van het meisje moet eene belis of bruidschat betaald worden van dertig tot tachtig guldens in goud, vee of lijnwaad, — daarvan wordt echter slechts een gedeelte op rekening betaald. Bij de geboorte der kinderen hebben geene bijzondere plegtigheden plaats; op den zevenden dag worden de nabijwonende bloedverwanten op eenen maaltijd genoodigd en alsdan ontvangt het kind eenen naam, dien het blijft behouden.

De lijken worden in eene houten kist gelegd, en

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

zoo digt gemaakt, dat dezelve geen hinderlijken reuk van zich geven. Die van voorname personen worden niet ter aarde besteld, voor dat, volgens de verklaring van den priester, het tijdstip daartoe gunstig is, waarmede somwijlen een geruime tijd verloopt. De graven worden met eene groote menigte steenen bedekt en die van de Radjas hebben de gedaante van batterijen. In vorige tijden mogt geen lijk begraven worden indien de belis van het huwelijk niet was betaald. De begravenis is bij de Timorezen eene gewigtige plegtigheid, en gaat van feesten vergezeld, welke, wanneer het lijk dat van een Radja is, dikwerf verscheiden dagen duren.

De Timorezen zijn welgemaakte en over het algemeen sterke menschen, niet zeer donker van kleur; hun uitzigt is niet innemend, waartoe de wijze van het haar te dragen medewerkt, doch zij hebben eene goede inborst, zijn verdraagzaan en gemakkelijk te regeren.

Het koppen snellen, waarvan met zoo veel ijzing gesproken word, bestaat alleen in de gewoonte van overwonnen vijanden het hoofd aftehouwen, om, te huis gekomen zijnde, een bewijs te kunnen vertoonen van aan den dag gelegden moed en behaalde zege. Deze koppen worden allerlei eerbewijzingen aangedaan, in staatsie rondgedragen, vervolgens van het vleesch ontdaan, en daarna op palen gezet voor de woning van den Radja of van den Fetter. Toen de slavenhandel nog geoorloofd was, vergenoegden zij zich met de koppen van de dooden of zwaar gekwetsten af te slaan, en verkochten de genen die zij levende konden bemagtigen. De laatste expeditie tegen Amenoebang heeft de Radjas die den Resident heb-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ben bijgestaan een' goeden voorraad koppen bezorgd.

Elke Radja heeft zijne Meo's of voorvechters, aangevoerd wordende door een zijner bloedverwanten OTTA PAKA (verdediger des lands) genoemd wordende. Ten oorlog gaande zijn de Meo's van het overige volk onderscheiden.

De Meo draagt om het hoofd eenige doeken boven elkander, als eene spits toeloopende muts van een voet hoogte. Op het voorhoofd hangen ronde zilveren plaatjes ter grootte van een gulden, en vóór op de muts is eene korrakorra of halve maan van goud. De borst wordt bedekt met een vest zonder mouwen van rood leer, laken of fluweel, versierd met gouden of zilveren franjes. Om de armen dragen zij eenige zilveren en ivoren ringen, welker getal grooter of kleiner is, naar mate de Meo blijken heeft gegeven van moed; het bovenlijf is bedekt met dunne gouden of zilveren platen. Aan den linker arm draagt hij eenen zak bevattende tabak, sirie, kalk, geneesmiddelen enz. in uitgesnedene bamboezen kokers. Onder den schouder hangt een kleine klewang of andere sabel, waarvan het gevest versierd is met rood geverwd bokkenhaar; op de scheede zijn kleine vlaggetjes gebonden van gele of roode zijde met een pluim. Hij draagt een sarong, vastgemaakt met een gordel, waarin een klein mes steekt. In de regterhand heeft hij een piek van vijf voeten lengte, waarvan het ijzer vijf duimen lang en anderhalf breed is.

De overige Timorezen zijn gewapend met een geweer en een sabel.

De volksvermaken zijn niet menigvuldig; dansen en zingen, waarin de vrouwen zich mengen, be-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

nevens eenige dobbelspellen zijn de voornaamsten daarvan.

De Timorezen die nabij het strand wonen, zijn onderhevig aan een uitterende ziekte, waaraan zij doorgaans binnen het jaar sterven.

Eene in dit land heerschende ziekte is de Boba; dezelve begint met een klein puistje op de vleesschigste deelen van het ligchaam, dat langzamerhand eene wonde wordt ter groote van een driegulden en dan weder geneest, daarmede verloopen echter soms drie jaren. Zij genezen deze ziekte met opdrogende kruiden en dagelijksche wassching met koud water.

De kinderziekte is in dit land niet algemeen; wanneer vreemdelingen die aanbrengen, worden er wel eenige menschen door aangetast, doch dezelve verdwijnt weder. De Resident heeft in 1810 eenige menschen doen vaccineren, die zich daaraan gereedelijk hebben onderworpen, doch sedert is er op Timor van dit behoedmiddel weinig werk gemaakt. De Timorezen zijn zeer bevreesd voor de kinderziekte en, wanneer dezelve in hunne nabijheid heerscht, verlaten zij dikwerf hunne woningen en verbergen zich in de bosschen. Die het ongeluk heeft van daardoor aangetast te worden ziet zich meestal aan zijn lot overgelaten, en men heeft voorbeelden dat menschen, wanneer de ziekte een hoogen trap had bereikt, levend zijn begraven geworden.

Timor word overigens voor gezond gehouden, en de verschillende natien die ik op Koepang en elders gezien heb, zagen er gezond en sterk uit. De kentering der Moessons wordt als de ongezondste tijd beschouwd, vooral de maand October. Alsdan heerschen er wel eens koortsen en sterven de meeste

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

menschen. Men schrijft zulks toe aan de hevige windvlagen uit het Zuid-oosten, de zware regens, en den gedurigen overgang van hitte op koude. De gewone warmte is te Koepang van 78 tot 82 graden; doch bij buitengemeen groote hitte rijst het kwik tot 90°; gedurende de maanden Junij en Julij daalt hetzelve 's nachts tot 75 en 73 graden. In het gebergte is het 's nachts zeer koud, men is er genoodzaakt zich warm te dekken en de inlanders hebben altoos vuur om zich heen.

Behalve de natuurlijke voortbrengselen, waarvan ik reeds melding gemaakt heb, zijn er op Timor vele olie- planten en fraaije houtsoorten, zoo voor den scheeps als huisbouw, waarvan sommigen in kleur en vlammen zeo fraai zijn als het maghonijhout. De Indigo groeit op verscheidene plaatsen in het wild, en zou aan degenen die eene indigo-fabriek wilden oprigten groote voordeelen geven. Men heeft mij eenige stukken ter hand gesteld die van de wilde plant gemaakt waren, en mij voorkwamen van eene goede kwaliteit te zijn. Ook treft men er verscheidene soorten van Mentha aan, en een aantal andere kruiden.

Timor is, over het geheel genomen, een belangrijk eiland, en wanneer kundige mannen, voornamelijk natuurkundigen, zich aldaar eenigen tijd ophielden en gelegenheid hadden, om het geheele land doorte reizen, zouden zij voorzeker vele zaken ontdekken die uit mangel aan algemeene kennis en door een te kortstondig verblijf mijne oplettendheid ontgaan zijn.

De onderhoorigheden van Timor zijn de volgende eilanden, Rotti, Daun, Savu of Savo, Sumba of Tjindano, ook wel Sandelhout eiland genaamd, Solor,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Odonaro, Ombaij, en Eerde, gelegen op de Zuidkust van Floris of Mangaaij.

Alle deze eilanden waren in vroegere tijden voor de Oost-Indische Maatschappij van meer aanbelang dan dezelve naderhand voor het Gouvernement geweest zijn. De voordeelen die dezelve aanbragten waren wel is waar niet aanzienlijk, maar de Maatschappij verkocht aldaar lijwaden, ijzer en andere artikelen tegen de voortbrengselen des lands.

Op de meesten dezer eilanden waren toen kleine bezettingen. en hier en daar zijn nog de overblijfselen der forten zigtbaar; thans zijn er slechts posthouders.

Eertijds was Solor het belangrijkste onder dezelve, en zoo wel onder da Portugezen als naderhand onder de Hollanders, de zetel van het bestuur der Zuid- Wester-eilanden, voor dat dezelve naar Koepang verplaatst wierd.

Alhoewel de Portugezen reeds in 1613 van daar zijn verjaagd geworden, noemt zich de Gouverneur van Dilli nog Gouverneur en Kapitein Generaal van de eilanden Solor en Timor.

Van de voormelde eilanden zal ik thans eene korte beschrijving geven.

Het eiland Rotti stond voorheen onder zes regenten, waarmede van Compagnieswege bij onderscheidene gelegenheden overeenkomsten zijn gesloten; de laatste had in 1756 plaats; deze overeenkomsten bragten de Regenten onder de verpligting, om de Maatschappij met volk bijtestaan, zoo om hare vijanden te beoorlogen, als tot het bewerken der mijnen op Timor, en voorts om hun was te leveren tegen bepaalde prijzen, en daarentegen lijnwa-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

den en meer andere goederen te nemen. Sedert de opheffing van het monopolie hebben zij de vrije beschikking over het was, en zijn zij niet meer gehouden van het Gouvernement de benoodigde lijnwaden en andere artikelen te koopen; aan de verpligting van volk te leveren word echter nog voldaan, en er zijn sedert eenige jaren altoos twee duizend Rottinezen op Timor ter beschikking van den Resident.

De Regenten hebben zich dikwerf, doch vruchteloos tegen de Compagnie verzet. In 1817 is zulks het laatst gebeurd. Toen de Engelschen Timor aan het Nederlandsch Gouvernement hadden overgegeven begaf zich de tegenwoordige Resident naar Rotti, om de Regenten den eed van getrouwheid en gehoorzaamheid aftenemen. Een van dezelve weigerde zich wederom aan het Nederlandsche gezag te onderwerpen en, verklaarde geen ander gezag te willen erkennen en voortaan zijn eigen meester te willen zijn. Alle vermaningen en pogingen om hem van dit besluit terug te brengen waren vruchteloos, zoodat de Resident zich genoodzaakt zag om, bijgestaan door de overige Ragenten, hem met geweld tot gehoorzaamheid te brengen, hetwelk, na het innemen van eene versterkte plaats, waarin hij zich met een groot getal zijner onderdanen verdedigde, geschiedde. Deze Regent is daarop naar Baubau, nabij Koepang verbannen, werwaarts, met toestemming van den Resident, zeshonderd van zijne onderhoorigen hem gevolgd zijn, die allen aldaar zeer gelukkig en tevreden leven.

De zes ragentschappen, welke in vroegere tijden onder één Radja stonden, waarvan de tegenwoordi-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ge Regent van Tremano herkomstig is, zijn naderhand, ten gevolge van binnenlandsche onlusten, verdeeld geworden in achttien kleinere gemeenten, welke nog bestaan, en elk een Radja aan hun hoofd hebben, te zamen eene bevolking van 36000 zielen uitmakende.

De Rottinezen zeggen dat sommigen onder hen van Timorschen oorsprong zijn; anderen daarentegen willen bewcren dat zij van Ceram afstammen; — de taal heeft veel overeenkomst met die van Timor, de godsdienst is nagenoeg dezelfde, en er is weinig verschil in het binnenlandsch bestuur van de beide natien; toen de slavenhandel nog bestond, werden er veel Rottinezen op Koepang verkocht en van daar naar Java en elders gebragt.

Het eiland heeft geene hooge bergen en geene rivieren van aanbelang. De grond is zeer vruchtbaar, doch er is somtijds gebrek aan water; alsdan ontstaat er hongersnood, en de menschen zijn genoodzaakt van Areng-stroop te leven; zij koken dezelve zeer dik, eten daarvan eene groote hoeveelheid en blijven gezond. De voortbrengselen van den landbouw zijn hoofdzakelijk djagong, rijst, en katoen. Zij verkoopen daarvan een gedeelte op Koepang en aan de bewooners van het nabij gelegen kleine eiland Daauw, waarop geene rijst groeit en geen katoen voorkomt.

Zij verzamelen jaarlijks honderd pikols was en verruilen die aan de Koepangsche handelaars, tegen Javaansch lijnwaad, ijzer, gereedschappen, Chineesch aardewerk, snuisterijen enz.

De rijkdom der Rottinezen bestaat in vee, als karbouwen, paarden, schapen, geiten en varkens.



PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De paarden zijn groot en sterk, men vindt er zelfs van vier voet drie duim; de prijs is van twintig tot vier-en-twintig gulden dan daar dezelve meest tegen koopmanschappen ingeruild worden, betaalt een Chinees van Koepang niet meer dan twaalf à zestien gulden. De uitvoer van paarden is sedert eenige jaren zeer toegenomen.

Schapen en geiten worden gewoonlijk ten getalle van vijf à zes honderd 's jaars door de Koepangers gekocht, die daarvoor door elkander één gulden voor het stuk betalen.

De Rottinezen wonen in geregelde kampongs; sommigen bevatten tweehonderd huizen, gebouwd naar de wijze der Makassaren.

Mannen en vrouwen kleeden zich met een donker stuk lijnwaad, waarmede zij het geheele ligchaam kunnen bedekken; hetzelve is van dikke draden zeer digt geweven, en geeft veel warmte, hetwelk ook noodzakelijk is, daar Rotti het Zuidelijkste eiland van den Oosterschen archipel is, en het er gevolgelijk des nachts en het grootste gedeelte van het jaar vrij koud kan zijn. De vrouwen dekken het hoofd niet, doch de mannen dragen eene muts van bladeren gevlochten.

Op Baä, aan de noordkust van het eiland, heeft de Resident van Timor een' opzigter geplaatst, die door de Regenten wordt onderhouden.

De zendeling LE BRUN beijvert zich bijzonder om de Christelijke godsdienst en de beschaving op dit eiland te doen toenemen. Verscheidene Regenten en mindere hoofden belijden dezelve; en de geheele Christelijke gemeente bedraagt reeds dertien honderd zielen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Er zijn thans op vijf plaatsen scholen opgerigt, waarin twee honderd zes en zestig kinderen in het lezen en schrijven van de maleische taal onderwezen worden; de onkosten daarvan worden gevonden uit het schoolfonds, waartoe alle de Regenten bijdragen.

De Heer LE BRUN en meer andere personen hebben mij verklaard dat, indien er een zendeling en eenige schoolmeesters, de Rottinesche taal verstaande, naar dit eiland gezonden wierden, de geheele bevolking gemakkelijk tot de Christelijke godsdienst bekeerd zoude kunnen worden. In eene der negorijen was toevallig het familiehuis (de heidensche tempel) afgebrand, en de bewoners hebben, op uitnoodiging van den genoemden zendeling, op dezelfde plaats eene kerk gebouwd.

Het eiland Daauw is eigenlijk eene onvruchtbare rots, waarop eene bevolking van 5000 zielen digt op elkander woont. Djagong en groene katjang is het eenige dat er grocit; het laatstgenoemde moest in vroegere tijden aan de Compagnie geleverd worden. De bewoners van dit eiland zijn zoo gehecht aan hunnen schralen grond, dat zij de voordeeligste aanbiedingen, welke hun gedaan zijn om naar Timor te verhuizen, van de hand gewezen hebben. Dit volk is zeer moedig en heeft eene schoone gestalte; hetzelve zoude goede soldaten kunnen opleveren, dan daartoe zijn deze eilanders niet te bewegen.

De Daauwners zijn stoute zeelieden; met hunne kleine kanoos, baroos genaamd, begeven zij zich naar Savo, Solor, en soms nog verder, en maken dus togten van vijftig tot zestig mijlen. Overal waar zij landen, oefenen zij hnn handwerk uit, namelijk dat



PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

van goud-smids; zij zijn daarin zeer ervaren, en bijzonder in het draad- en vlechtwerk. Zoodra zij eenig geld verdiend hebben, koopen zij daarvoor lijnwaad, ijzer, gereedschappen en wat zij verder noodig hebben, en keeren daarmede naar hun eiland terug; ook werken zij veel op Rotti en Koepang. Van het eerstgenoemde eiland bekomen zij katoen en levensmiddelen, hetwelk zij met hunnen arbeid en met lijnwaad betalen; het katoengeweef dat zij vervaardigen is veel fraaijer bewerkt dan het Rottische.

De geheele bevolking staat onder éénen Radja, die eenige Fetters en Tomokkons onder zich heeft. Men zegt dat deze eilanders oorspronkelijk eene vermenging van Rottinezen en Savonezen geweest zijn, en de taal die zij spreken komt ook met die van beide deze eilanden overeen.

Het eiland Savu of Savo, ook wel Saboo genoemd, heeft eene bevolking van vier-en-twintig à vijf-en-twintig duizend zielen, bestuurd wordende door vijf Radjas, bijgestaan door Fetters en Tomokkons, en de Mahomedaansche Godsdienst toegedaan.

Men zegt dat deze bevolking van Celebes herkomstig is, en dat hunne zeden, gewoonten en taal eenige overeenkomst heeft met die der Boeginezen. De Compagnie heeft met dit volk overeenkomsten aangegaan, hoofdzakelijk tot het leveren van menschen, om de Maatschappij in geval van oorlogen of onlusten bijtestaan, en voor de goudgraving op Timor. Op grond daarvan zijn er sedert eenige jaren driehonderd Savonezen op Koepang, welke den Resident van Timor in de expeditien, tegen de Amenoebangers ondernomen, getrouwelijk hebben bijgestaan. Zij zijn goede ruiters, en te paard zittende met een

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

twaalftal hassagaaïjen bij zich, worden zij door de Timorezen zeer gevreesd; dit volk is het eenige in deze streken dat een' kris draagt.

De voortbrengselen van den landbouw zijn voornamelijk djagong, rijst en tabak. Het laatstgenoemde groeit zeer weelig en is van eene goede hoedanigheid; de prijs daarvan is twintig gulden de pikol. Savo levert zeer goede paarden; dezelve zijn niet groot maar moedig, vlug, en leeren bijzonder het telloopen. Schapen vindt men er ook, doch niet zoo menigvuldig als op Rotti. Het ijzer, lijnwaad, Chinesche goederen en verdere benoodigdheden der bevolking wordt jaarlijks van Koepang aangebragt, en daarvoor paarden, schapen en tabak uitgevoerd.

De Savonezen zijn goede en arbeidzame menschen, maar om hen te regeren moet men dezelve goed kennen. Zij zouden zeer geschikt zijn voor 's lands militaire dienst, doch daartoe zijn zij volstrekt niet gezind. Zij dragen niets dan wit, zoo op het ligchaam als om het hoofd. Te Temo, op dit eiland, is een Posthouder geplaatst.

Het eiland Solor, gelegen aan de Zuidzijde van de straat van dien naam, is thans eene onderhoorigheid van Koepang.

In 1756 is het laatst met de bevolking eene overeenkomst gesloten, van denzelfden inhoud als die, welke met de reeds vermelde eilanders aangegaan zijn. Ten gevolge daarvan bevinden zich honderd Solorsche huisgezinnen te Koepang, die aldaar zeer nuttig zijn, zoo voor de vischvangst als voor het bouwen van vaartuigen en voor huis-timmerwerk.

De stranden van Solor worden bewoond door eene Mahomedaansche bevolking, en het binnenste van het

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

eiland door Alfoeren, van dezelve onafhankelijk, doch in eene goede verstandhouding daarmede levende.

De strandvolkeren hebben slechts twee negorijen; de eene genaamd Lamakera, bevattende eene bevolking van vier-duizend zielen en gelegen aan de oostkust van het eiland; de andere genaamd Lawaij aan de noordkust liggende, waarin slechts 500 menschen wonen. Nabij Lawaij is het fort, waarin een Posthouder thans zonder eenige bezetting zijn verblijf houdt.

De Solorezen leven alleen van de visscherij, zoo mannen, vrouwen als kinderen. De walvischvangst is hunne voornaamste bezigheid en heeft op de volgende wijze plaats. Met vijf of zes opene vaartuigen ter grootte en van het maaksel der Engelsche Zuidzee visschersbooten, verwijderen zij zich eenige dagen achter elkander van strand. Zoodra een visch ontdekt wordt, nadert hem eene van de booten zoo digt mogelijk, en men werpt hem eenen harpoen in 't ligchaam, waarvan de lijn aan de boot is vastgemaakt, terwijl de visch te gelijker tijd, nog eenige losse harpoenen ontvangt. De visschers springen daarna onmiddelijk over boord en zwemmen naar de andere vaartuigen. De zwaarte der boot martelt het dier spoedig af, en weder boven komende wordt hetzelve door de gezamenlijke booten genaderd, en van alle kanten met wapens bestormd; de visch dood zijnde, roeijen zij naar het eiland terug, alwaar de vrouwen hare mannen te hulpe komen, het dier aan stukken gehakt en op schragen aan de zon blootgesteld wordt; de traan word in houten bakken opgevangen, en het spek geheel uitgedropen zijnde, door de visschers gegeten. Voor den traan koopen

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

zij levensmiddelen en andere noodwendigheden, en men kan dezelve bekomen voor omtrent acht gulden het halve aam.

Behalve den walvisch vangen zij nog vele andere soorten van groote en kleine visschen, die zij gedroogd verkoopen.

De kinderen worden al vroeg tot de vischvangst opgeleid, zoodra zij daartoe maar eenigszins de krachten hebben. Men bindt dezelven een koord om het ligchaam, geeft hun in elke hand eene lijn en plaatst hen op een bamboes; aldus worden zij van strand afgestoken, en mogen niet terugkeeren voor dat het koord vol is.

De Solorezen planten niets, en koopen hunne levensmiddelen op de bazar van het nabijgelegen eiland Odonaro; fijne lijnwaden bekomen zij van de handelaars, doch hunne kleederen voor dagelijksch gebruik worden door de vrouwen geweven, dit lijnwaad is van de grofste kwaliteit, de mannen dragen daarvan broeken en de vrouwen sarongs.

Deze eilanders zijn ruw, morsig en vreesachtig, doch zeer geschikt tot inlandsche matrozen.

Het eiland Odonaro ligt ten noorden van Solor; en is grooter, vruchtbarer en volkrijker dan het laatstgenoemde. De strandbewoners zijn Mahomedanen, en verdeeld in drie negorijen, als Odonaro, Lamahala en Trong, allen staande onder den Radja van Odonaro. Toen de Portugezen meester van dit eiland waren, hebben zij van hetzelve veel werk gemaakt en aldaar eene bazar opgerigt, waarop nog dagelijks een groot getal menschen vergaderen. Ieder dag is voor een bijzonder artikel bestemd, doch des maandags worden er allerlei koopwaren te gelijk

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

gebragt. In plaats van kleine munt bedient men er zich van vierkante lappen lijnwaad.

Deze natie bezit van dit eiland, hetwelk zij Sebrao noemt, nog een klein gedeelte, Woeri genaamd; er is geen Posthouder, doch de ingezetenen hebben de Portugesche vlag, en belijden de Roomsch-Katholijke godsdienst.

De meeste handel wordt met Koepang gedreven, maar is van geen groot belang.

Op het eiland Ombaij is te Alor een Posthouder geplaatst.

De bevolking van dit gedeelte zijn Mahomedanen; doch de binnenlanden worden door ruwe Alfoeren bewoond, die, zoo men zegt, menschenvleesch eten. Zij houden geen gemeenschap met de strandbewoners, en vermoorden degenen, die het ongeluk hebben aan dat gedeelte van het eiland, waar geene Mahomedanen wonen, schipbreuk te lijden.

Op Alor komen jaarlijks eenige vaartuigen van Koepang, en ruilen er een weinig was en vogelnestjes voor Javaansch lijnwaad, Chinesche goederen en ijzerwerk. Dit eiland is nabij Dilli gelegen, en de schepen van het Westen komende zijn in de Zuid-oost moesson verpligt, kort langs hetzelve te stevenen, wanneer dezelve die haven willen aandoen; dewijl er om den hoek van Parimbala, aan de kust van Timor, daar tegen over gelegen, een zoo sterke stroom loopt, dat geen vaartuig er tegen kan opwerken.

Voorts is nog aan Koepang onderhoorig: Ende, gelegen op de kust van Floris of Mangeraij. Aldaar was in vorige tijden een Posthouder van wege de Compagnie, doch thans niet meer. De Makassaren

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

en Boeginezen hebben er, sedert de plaats door de Hollanders verlaten is, twee kampongs opgerigt, en drijven aldaar veel handel in tripang, vogelnestjes, een bijzonder soort van lijnwaad en goemoeti touw, hetwelk bij zeevarenden zeer geacht is.

De gemeenschap met Koepang wordt eenigzins levendig gehouden door een paar kleine vaartuigen, die aldaar jaarlijks ten handel komen.

Eindelijk was in vroegere tijden, zoo als ik reeds heb gezegd, aan Koepang onderhoorig het eiland Samba, Tjamba of Sandelhout-eiland; hetzelve is weinig of niet bij Europeanen bekend, en hoewel als handelplaats geenen rang onder de eilanden van den Oosterschen Archipel bekleedende, zeer belangrijk om de zeden en gewoonten van deszelfs bewooners. Het heeft mij leed gedaan dat de tijd mij niet toeliet dit eiland te bezoeken, doch dit gemis is eenigszins vergoed geworden, door de berigten die ik de gelegenheid gehad heb te verzamelen, voornamelijk uit het verhaal van den heer J. A. Battiss, gezagvoerder van het schip Pamanoekan, die aldaar in het jaar 1820 op eene reis van Java naar Makassar is gestrand, en na door de inwoners gevangen genomen te zijn, verscheidene maanden alle hoop op zijne vrijheid heeft moeten opgeven, tot dat hij eindelijk ontvlugt, en door een Endesch vaartuig naar Makassar gebragt is. Deze berigten zal ik bij eene volgende gelegenheid mededeelen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

# FRAGMENT

## UIT EEN

## ONGEDRUKT REISVERHAAL.

DOOR

***C. R.***

Wij verlaten den vaderlandschen bodem, waar zoo menige, zoo teedere, zoo dierbare betrekkingen achter blijven; het anker wordt geligt, het statig zeekasteel ploegt de schuimende golven; het dierbaar vaderland. de grond onzer geboorte blaauwt in de verte en verzinkt eindelijk in den onmetelijken vloed.

Statig verheft zich het krijtgebergte van het trotsche Albion, en zinkt weg voor het oog; een weemoedige blik hecht zich nog op kaap Lézart, het laatste punt van het werelddeel, waarin ons dierbaar vaderland ligt.

De boezem is benepen en het oog vol tranen; het ontzettende der scheiding belemmert den vrijen loop der gedachten. God wordt het eenigst anker der hoop, en Hij geleidt ons over den Atlantischen Oceaan.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA